

Profesorius Leonas Jovaiša tarp XX–XXI a. lietuvių mąstytojų apie būtį

Ona Tijūnėlienė

Profesorė habilituota socialinių
mokslų (edukologijos) daktarė
Klaipėdos universiteto Edukologijos katedra
S. Nėries g. 5, LT-92 335 Klaipėda
Tel. (846) 38 58 64

Straipsnyje rašoma apie jaunimui skirtuose lietuvių edukologų, filosofų darbuose sprendžiamas būties ir žmogaus dvasinio gyvenimo problemas. Tarp jų išskiriama L. Jovaišos žmogaus būties samprata. Atskleidžiama būties esmės interpretacija, jos pažinimo būdai. Interpretuojamos autorių mintys apie visatos, kaip dvasinio reiškinių, darną, žmogaus vietą visatos erdvėje. Aiškina masi Esamybės ir Esaties esmė, aptariami viso, kas yra, būvį ir kitimą lemiantys vyksmai. Pateikiama žmogaus esmės ir jo vietos Žemėje interpretacija. Skiriama vietos individo egzistencijos problemoms ir jo būties Žemėje pabaigai – mirčiai ir būčiai po mirties.

Pagrindiniai žodžiai: būtis, žmogaus egzistencija, Esamybė, Esatis, visata, Žemė, mirtis, pažinimo būdai, dvasia, dvasingumas.

Įvadas

Tauta, nesirūpinanti jaunąja karta – vaikais, jaunimu – neturi ateities, neparengia kultūros tęscijų ir kūrėjų. Tauta, nesirūpinanti vaikų ir jaunimo švietimu, dorinimu, deda savo pražūtis pamatus. Iš tiesų niekas tautos nesunaikina – ji susinaikina. Be institucinio ugdymo, kurį vykdo pedagogai profesionalai, ypač svarbus vaidmuo auklėjant jaunąją kartą priklauso tautos žmonėms – autoritetams (poetams, filosofams, rašytojams, įvairių sričių mokslo atstovams). Įtaigus, tiesioginis žodis, skirtas jaunam žmogui, gali virsti jo pokalbiu, individualiu dialogu su tuo žodžiu, tapti išgyvenimų šaltiniu. Tokių autoritetingų žmonių mūsų tauta turi ne vieną. Apie žmogaus dvasingumą, dorovingumą, transcendentines vertybes jaunimui rašė

ne vienas XX a. švietėjas, pedagogikos klasikas: Vydūnas (1911–1914), S. Yla (1935–1967), M. Pečkauskaitė (1948), S. Šalkauskis (1938). Šie tautos šviesuoliai orientavosi į praėjusio šimtmečio trečiojo–ketvirtojo dešimtmečio laisvos Lietuvos jaunimo poreikius ir idealus, taip pat gyvenimo, etines, pasaulėžiūros bei tikėjimo problemas. Intensyvi visuomenės ir gyvenimo sąlygų kaita, Lietuvą ir jos žmones pasitinkantys nauji Vakarų pasaulio iššūkiai XXI a. pradžioje kelia visai pilietinei visuomenei, žinoma, ir jaunimui, naujų problemų, skatina susimąstyti apie gyvenimo prasmę ir paskirtį. Atsakymų į kylančius būties klausimus jaunimas gali rasti XX a. paskutiniuoju dešimtmečiu (1998) skaitytoją pasiekusioje L. Jovaišos knygoje „Apie mūsų būtį“, kurioje žmogaus bū-

ties problemos nagrinėjamos konceptualiai ir moderniai. Autorius joje rašo jaunimui apie pasaulėžiūros pamatus stengdamasis padėti išspręsti atsirandančius jos prieštaravimus. „Man rūpėjo gvildinti žmogaus būties konkrečius klausimus: egzistenciją gamtoje, gyvenimą ir mirtį, kultūros ir darbo santykį, asmenybės tapsmą mus supančioje tikrovėje, kultūros ir darbo santykį, tikėjimo, žinojimo, religijos prasmę nūdienos dvasinėje situacijoje, darkančioje blaiivų mąstymą geltonosios spaudos, komercinės televizijos, radijo priemonėmis“, – rašo profesorius knygos pratarinėje [5, p. 8]. Visų minėtų autorių darbuose galima rasti atsakymų į jaunimui rūpimus klausimus, todėl tikslinga atsižvelgti į juos, ypač aprašytuosius pastaraisiais metais, ir pasimokyti iš jų gyvenimo išminties.

Šio tyrimo **objektas** – žmogaus būtis XX–XXI a. lietuvių mąstytojų darbuose jaunimui.

Tikslas – atskleisti žmogaus būties esmės ir egzistencijos interpretacijas XX–XXI a. lietuvių mąstytojų jaunimui skirtuose darbuose.

Metodai: aprašymo, interpretacijos, apibendrinimo, sintezės.

Tyrimo rezultatai

Būties esmė ir jos pažinimo būdai

Jau XX a. pradžioje Vydūnas, nors pats ir neturėdamas tikslo tapti filosofu, svarstė daugelį žmogaus būties klausimų ir stengėsi prisidėti prie tautos dvasios stiprinimo. Ontologiniu požiūriu Vydūno filosofijos pagrindus išsamiai nagrinėjo V. Bagdonavičius [1], Vydūno pasaulio sandaros koncepciją aptarė E. Džiavečka [2]. V. Bagdonavičius pabrėžia, kad Vydūnui turėjo įtakos daugelis įvairių kraštų ir laikų filosofinių koncepcijų. Vydūno ieškojimai prasidėjo nuo Šventojo Rašto, ėjo per daugelį pasaulio religijų, senojo baltų tikėjimo pažinimą,

per vokiečių ir Vakarų filosofų studijas, nuvingiavo iki senovės indų išminties šaltinių [1, p. 7]. V. Bagdonavičius Vydūną vadina neovekantizmo atstovu, nes būties ir žmogaus santykio problemą Vydūnas sprendžia neišsėdama iš vedantizmo rėmų. Vedantistų veikiamas, Vydūnas neabejoja, kad yra tik viena realybė – absoliuti dvasia. Pasaulis tėra tam tikra jos būseną, pasireiškimas, tariamybė, iliuzija. Žmogus yra šio pasaulio dalis [1, p. 8]. Apibūdinamas žmogų kaip tobuliausią „regimo pasaulio gyvį“, Vydūnas teigia, kad žmogaus esmė – dvasinė būtis: „Pilnai išmintingas žmogus žino esantį amžinoj Visatos Priežastyj, save esantį vieną su šia priežastimi [14, p. 55]. Amžinoji Visatos priežastis ir yra pati dvasinė būtis, absoliutas. Viskas kyla iš amžinosios Visatos Priežasties, viskas joje būna ir vėl į ją sugrįžta. Naujais V. Bagdonavičiaus tyrinėjimais rodo, jog Absoliutą Vydūnas traktuoja kaip subjektą, o pasaulį kaip objektą, tik ne kaip šalia vienas kito esantį, o kaip vientisos visumos momentus, susietus griežtai subordinacijos ryšiais. Absoliutas – imanentinė pasaulio kitimo priežastis, o pasaulis – jo išorinė raiška, jo savimonės įsikūnijimas, savęs suvokimo priemonė [1, p. 9].

Integuodamas naujausias įvairių mokslų žinias apie visatą ir žmogų, apie būties esmę, jos pažinimo būdus, patraukliu stiliumi jaunimui rašo L. Jovaiša savo knygoje „Apie mūsų būtį“. Būtis L. Jovaišai – daug daugiau, negu tai, kas objektyviai egzistuoja prieš žmogų ir šalia jo. Būtis profesoriaus koncepcijoje – tai visų pirma mūsų visų buvimas objektyvioje būtyje, kuri tampa žmogui artima tikrove, jos esmės dalimi, kasdieniu aktualumu. Kartu būtis – tai buvimas subjektyvioje būtyje – sąmonės ir pasąmonės, kultūros ir dvasios srityse. Būtent tokia yra būties esmė. Tai leidžia mokslininkui teigti, kad žmogus yra neatsiejama visos Žemės, savo krašto, visos esamybės dalis

(gyventojas). Taip mokslininkas moko jaunimą logiškai, kartu esmingai galvoti, apsidairyti ir patikėti žmogaus ir objektyvios būties sąveika [5, p. 9].

Profesorius aiškina jaunimui, kad būtį esamybėje *pažinti galima* – tam reikia gnoseologijos ir psichologijos, t. y. pažinimo mokslo ir siešlos mokslo žinių ir pažinimo instrumentų – metodų, kurių daug sukūrė įvairių filosofijos krypčių atstovai:

- racionalizmo – tiesa pažįstama tik protu;
- empirizmo – tiesa pažįstama tik patirti mi;
- pozityvizmo – tiesa pažįstama tik pojūčiais;
- fenomenologijos – tiesa pažįstama tik išgyvenimu;
- hermeneutikos – tikras žinojimas pasiekiamas interpretavimu.
- psichologai atskleidė žmogaus kūno vyksmus, „kuriais pajuntama, suvokiama tikrovė“ [5, p. 9].

Profesorius teigia, kad psichologinę pažinimo anatomiją sudaro šie vyksmai: jautimas – pojūtis; suvokimas – suvokinys, atmintis – vaizdiny, mąstymas – sąvoka; sprendimas – sprendinys, išreikšti sakiniu, kalba. Pažinimo vyksmų pobūdis – visybinis, o galutinis rezultatas – sąmonė ir savimonė.

Turėdamas galvoje visybinį šių vyksmų pobūdį, autorius polemizuoja su kai kuriomis filosofų nuostatomis dėl daikto esmės pažinimo. Autorius paneigia vieną iš jų – pažįstant daikto esmę reikia sužinoti jo sandarą. Tačiau, L. Jovaišos nuomone, žinant daikto sandarą, neatskleidžiama dalyko esmė. „Reikia žodžio, pavadinimo, kuriuo paaiškinama teorinė ir praktinė paskirtis. Tikrovės pažinimas be žodžių – sąvokų ir vaizdinių, be mūsų ankstesnės patirties, negalimas. Būtent žodis kalbama mums, teikia žinių apie tikrovę“ [5, p. 10]. Profesorius teiginiai reikšmingi ne tik metodolo-

giniu požiūriu. Retai mūsų krašto įvairių krypčių mokslinėje literatūroje, sprendžiant vienas ar kitas problemas, taip natūraliai pažinimo procese atskleidžiama kalbos reikšmė.

Būties pažinimo akstinių profesorius randa žmogaus prigimtyje. Ne vienoje mokslininko knygoje [6; 7] nurodoma, kad žmogus pažinus. Pažinimas – prigimtinis poreikis. Autorius pabrėžia šio proceso ypatumą – sudėtingumą. Atskleidžia jaunimui, kad pažinimas iš tiesų yra visybinis žmogaus aktyvumo reiškimasis: „pažinime persipina suvokimas su mąstymu, atmintimi, suvokimas su emocijomis, vaizduotė su numatymu ir pan. Taigi tikrovę pažįstame ne vien pojūčiais, bet ir visa savo būtybe – kaip gyvai veikiantis žmogus“ [5, p. 10].

Tiesos, gyvybiškai svarbios žmogaus dorovinei brandai ir saviraiškai, kviečiama ieškoti gamtoje, nes ji teikia informacijos apie dvasinę ir materialią žmogaus prigimtį. Ieškoti tiesos profesorius pataria tikrovę atitinkančiuose žodžiuose ir mintyse, pažiūrų sintezėje ir kitur, kur pagrįstasis teiginys materializuojasi. Ypač didelį vaidmenį skiria mąstymo logikos dėsniams, abejonių nekeliantiems faktams, kuriais grindžiami teiginiai. Tikrovės pažinimo instrumentu mano esant *mąstymo logiką*. Mokslininkas stengiasi padėti jaunimui išvengti būties pažinimo klaidų, o tokių klaidų gali rasti (sofizmai, paradoksai, melas, demagogija) formaliai mąstant. Nuo absurdiškų klaidų gali apsaugoti loginis mąstymas. Taigi būtį galima pažinti:

- *tiesiogiai* – per pojūčius, mąstymą, jausmus;
- *netiesiogiai* – remiantis žodžio galia, nes žodis atstoja tikrovę.

Tiesioginis pažinimas vyksta stebint gamtą, žmonių veiklą ir elgesį, kultūros reiškinius.

Būtis daugiausia pažįstama netiesiogiai. Pažįstant būtį profesorius didžiausią vaidmenį skiria žodžiui – „žodžiu daugiausia pažįstama“

[5, p. 14]. Daugiausia pažįstama klausant kitų, kalbant su jais, skaitant. Be žodžių neapsieina ir savęs pažinimas. Žodžio vaidmens mokslininkas nesureikšmina, bet jį adekvačiai įvertina – žodis žmogų pakelia į aukštesnį būties lygį – žmogus tada tampa kultūros, dvasinio gyvenimo žmogumi. Geriau save pažindamas jis lengviau kuria savo būtį.

Profesorius išskiria intuiciją kaip būties tikrovės pažinimo būdą. Intuityvų tikrovės pažinimą mano esant iracionalų ir kartu racionalų pažinimą. Intuityvus pažinimas, t. y. tikrovės pažinimas, gali būti teisingas ir neteisingas. Nurodo intuityvaus tikrovės pažinimo procese atsirandantį problemos sprendimo būdą – *įžvalgą* (insaitą, angl. *insight*). Tai intelektinės nuojautos padarinys, atsirandantis po ilgesnės intelektinės veiklos, kai tam tikroje situacijoje švystelėjusi mintis pasako, kaip spręsti problemą, arba ją išsprendžia. Autorius nurodo dvi intuicijos rūšis: *intelektinę* (būdinga mokslininkams) ir *emocinę* (būdinga menininkams). Profesorius pataria jaunimui nepaneigti intuicijos kaip būties pažinimo įrankio. Drauge atkreipia jaunimo dėmesį į tokį pažinimo metodų dėsnį – mąstymo logika ir intuicija neatskiriami, susiję, sąveikaujantys pažinimo būdai. Jeigu intuicija nepatikima, ją galima koreguoti logiškai mąstant: mąstymas apibrėžia tiesos patikimumo ribas, įvertina jos patikimumo lygį ir, atvirksčiai, kai protas nepajėgus spręsti uždavinių, gelbsti intuicija.

Rašydamas apie žmogaus nuolat ieškomą tiesą, L. Jovaiša nurodo, kad egzistuoja objektyvi ir subjektyvi tiesa.

Objektyvi – absoliuti; universali, reliatyvi (sąlyginė), nuolatinė, kintama.

Subjektyvi – tai asmens tiesa. Ji, profesoriaus nurodymu, turi atitikti aukščiausius kriterijus, būti teisinga ir pagrįsta.

L. Jovaiša *tiesos kriterijais* mano esant šiuos:

- patikimiausi kriterijai: gamtos dėsniai,

kurie taikomi diagnozuojant sąmonės sprendimų teisingumą, gamtos dėsniais grindžiami dvasiniai reiškiniai, dorinio elgesio, grožio sampratos principai;

- socialinio ir asmeninio gyvenimo reiškiniai vertinami remiantis kultūros patirtimi ir psichologijos duomenimis;
- transcendentinės srities klausimai nagrinėjami pasitelkiant nuojautą, įsitikinimus.

Pagrindiniu tiesos kriterijumi teigdamas esant gamtos dėsnius, L. Jovaiša jaunimo kelionę į būties pažinimą pradeda nuo visatos. Ji yra stambiausias gamtos masyvas, mažiausiai ištirtas. Remdamasis šiuolaikinėmis kosmologų teorijomis ir modeliais, autorius apibrėžia šio masyvo požymius:

- jis turi laiką, erdvę, dažnai – prieštaravimus, keistus, kontrastingus dalykus, priešybes, keistenybes;
- tačiau jie visi sudaro „puikią *darną* (harmoniją)“. Būtent iš gamtos dera pasimokyti darnos.

Šią mintį profesorius plėtoja ir edukologijos mokslo vadovėliuose, skirtuose tiek akademiniam jaunimui, tiek dirbantiesiems akademinį darbą [6; 7].

Profesorius paneigia marksizmą kaip filosofiją, neteisingai aiškinančią gamtos dėsnius. Materialistinė filosofija vadovaujasi vienu gamtos dėsniu – judėjimu: viskas juda, keičiasi, nieko nėra amžina. Mokslininkas atkreipia dėmesį į esminį dalyką, liudijantį ir apie kitus dėsnius, yra pastovios, nekintamos gamtos nustatytos daiktų konsistencijos ir elgesio normos, pavyzdžiui, „skystis visada elgsis kaip skystis, jis niekada nebus geležis“ [5, p. 14]. Taip gretindamas priešybes – judėjimą ir pastovumą – daro išvadą, kad žmogus yra „kintanti ir pastovi, tvarkinga ir chaotiška būtybė, bet jo elgesį normuoja gamta, griežtai tvarko žmonių aplinka“ [5, p. 14].

Remdamasis fizikos informacijos teorija, L. Jovaiša samprotauja atsakydamas į klausimą *Iš kur negyvoji gamta, augalai, gyvuliai ir žmonės žino, ką daryti, kaip elgtis?* Mokslininkas teigia, kad ta jėga, kuri išjudino ramybės būklės pirminės plazmos mikrodaleles, – ne materijos savybė, bet kažkas šalia materijos. Tos viską judinančios jėgos savybė yra apibrėžtas tikslingumas, kuriantis fizinius, biologinius, cheminius, psichologinius darinius. Ta jėga neša konkrečią informaciją / reikšmę – judėjimui, iš kurio radosi visi materialiosios tikrovės daiktai, reiškiniai – „jėga pasirodė informatyvi tapsmui“ [5, p. 14].

Kitas informacijos teorijos teiginys – visi visatos sąveikaujantys kūnai, taigi ir Žemės objektai, yra susieti informaciniais ryšiais, kuriais juntamos „tam tikros reikšmės ir į jas reaguojama“, leidžia profesoriui kelti du klausimus ir teigti, jog atsakymas turėtų būti teigiamas:

- Ar visatos atsiradimą lėmė informacijos jėga,
- Ar ne ji dabar palaiko pasaulio egzistenciją.

Taip pat remdamasis naujausiais fizikos ir kitų mokslų laimėjimais, profesorius aiškina jaunimui, kad *visatą galima vadinti dvasiniu reiškiniu*. L. Jovaiša teigia, kad mokslininkai tiria kūnų judėjimo jėgą, bet išmatuoti jėgų informacinės įvairovės negali – jie tik aprašo, grupuoja, analizuoja jėgos sukurtus reiškinius, daro išvadas, formuluoja dėsnius, bet žengti toliau nepajėgia. „Toks gamtos mokslų ribotumas, jie nepasiekia informacijos sklidimo gelmių“ [5, p. 15]. Profesorius tęsia mintį, kad visatoje besiskleidžianti informacija jungia sąveikaujančius kūnus, atskleidžia junginių prasmę, padeda atsakyti į klausimą, kodėl gamtoje yra būtent taip, o ne kitaip. L. Jovaiša pateikia konkretų pavyzdį apie visuotinės traukos dėsnį, kuris pats apie save kalba tik kaip apie materialią priemonę visatos darnos (harmonijos) idė-

jai išreikšti. Nors pati darna yra, tačiau ji neišmatuojama fiziniais matais – vadinasi, visatos darną nėra materialus dalykas [5, p. 15]. Tai leidžia profesoriui daryti išvadą, kad visatoje esama dvasios, idėjos, minties:

- jėgos informacinis krūvis leidžia kalbėti apie minties jėgą ir krūvį;
- mintis ir jėga, kaip pirmapradis impulsas, neatskiriami – jie viso tapsmo priežastis;
- orientuojantis į juos galima atsakyti į visus su visatos kilme ir raida susijusius klausimus [5, p. 16].

L. Jovaiša nusako visų mūsų vietą visatos erdvėje – „mes skriejame be galo mažoje visatos dalyje – Paukščių Tako pakraštyje“ [5, p. 16]. Tačiau tai netrukdo tapti visatos gyventojais, apmąstančiais jos būtį, likimą, nes žmogaus mintis pasiekia tas visatos erdves, kurios matomos ir nematomos. Dėl to, kad kur nors visatoje dar būtų mąstančių būtybių, mokslininkas abejoja. O tokias abejones grindžia pasaulio astrofizikų nuomone. Be to, tai rodo konkretūs pavyzdžiai: informacija apie ateivius iš kitų planetų kol kas yra tik fantastiniai pasakojimai, o žmogus nukeliavo į Mėnulį, rengiasi kolonizuoti Saulės sistemą. Autorius įsitikinęs, kad dėl per trumpo žmogaus gyvenimo, per menkų susisiekimo priemonių pasiekti kitas galaktikas nerealu.

Profesorius pažymi, kad žmogus sukasi labai ribotoje visatos erdvėje, kuri duoda Žemės, fizinio ir dvasinio buvimo sąlygas, o ryšio su pasauliu atsiradimą aiškina tam tikromis papopomis:

- pirmausia atsirado visata;
- po visatos atsirado Žemė;
- vėliau atsirado žmogus (*homo sapiens*);
- žmogus užmezgė ryšį su kosmosu, nes pakėlė galvą aukštyn ir pamatė juodame fone begalę žvaigždžių;
- žmogus susimąstė apie kitą nežemišką būtį;

- susimąstyti apie nežemišką būtį žmogų paskatino jo prigimtis, kurioje įrašyta *nuojauta*, jungianti jį su kitu pasauliu [5, p. 16].

Taigi XX a. pabaigoje jaunimui apie būties esmę teikiama konceptuali informacija.

Darnos prigimtis – Esaties prigimtyje

Vydūnas rašė jaunimui apie regimojo pasaulio, visuomenės raidos ir dvasinio gyvenimo bei kitus dėsnius. Išpažindamas vedantą, jis teigė, kad „visa yra tiksliai sutvarkyta“ [10, p. 8]. Ši mintisskleidžiama ir kitose nedidelės apimties jaunimui skirtose eseištinio pobūdžio publikacijose. Filosofas mini gamtoje egzistuojantį dėsni: daiktų, reiškinių ryšys lieka, kai tarp jų yra santara/darna. Gyvenime daug sričių, kur galioja savi dėsniai, todėl gyvenimas yra toks sudėtingas. Tačiau vienos gyvenimo srities dėsnius gali suardyti stipresnės jėgos. Taigi jaunimui žinotinas reikšmingas, pagrindinis gyvenimo dėsnis – ilgiau egzistuoja tai, kas grindžiama ir palaikoma aukštesnių gyvenimo galių.

Remdamasis minėtomis mintimis, Vydūnas daro išvadą: ryšys bus tuo tvirtesnis, kuo daugiau bus darnos ir harmonijos tarp visų gyvenimo sričių ir jis bus grindžiamas ta harmonija. Tai žinant netektų abejoti, kas geriau – kurti ar griauti. Su minėtomis mintimis Vydūnas sieja žmogaus dvasinio gyvenimo raišką:

- nesant kurioje nors gyvenimo srityje darnos, tvarkos, tas reiškinys savaime griūva, yra. Taigi, ką nors griauant reikia apmąstyti, ar griaunamasis dalykas turi daugiau doros prasmės, palyginti su tuo, kuris griaua, ar neturi. Griaudamas žmogus gali sunaikinti save;
- jeigu kuris nors dalykas tvirtinamas, stiprinamas dorai, jo niekas nesugriaus ir nesunaikins. Jei tai daroma melagin-

gu būdu, tas dalykas greičiau sugrius;

- svarbiau ir tikslingiau yra kurti ir statyti ten, kur kuriama ir statoma. Kiekviena tikra kūryba prasideda dvasinėje gyvenimo srityje. Iš jos pereinama į erdvę, netgi į materialią sritį;
- kuriant labai svarbu žmogaus dora, „jo vidaus santara ir ramybė. Koks jo vidus, toks ir jo darbas. <...>; jeigu viduje bus harmonija, ir jo darbai bus tvirti ir galingi. Vidaus santara, dora, todėl pirm visko reik rūpintis“ [12, p. 7].

Taigi Vydūnas atkreipia jaunimo dėmesį, kad darnos dėsnis veikia ne tik gamtoje, bet ir žmogaus gyvenime, ir jo paisyti – labai svarbu.

Darnos dėsnių reiškimai visatoje ir žmogaus būtyje aiškina jaunimui L. Jovaiša, pradedamas nuo lietuviškos šaknies filosofinės kategorijos – Esamybė – interpretacijos:

- Esamybė – visa, kas yra. Esamybės sąvoka apima sąmonę ir visus jos konstruktus, visa tai, kas yra už sąmonės, t. y. objektyvioje realybėje [5, p. 17].
- Esamybė apima priešingiausias elementus, tačiau jie darniai susiję, sudaro nedalomą vienovę, todėl Esamybė vientisa.
- Esamybė – ribinė kategorija. Ji apima visa: kas materialu ir kas nematerialu [5, p. 17].

Esamybę, kaip nurodo mokslininkas, galima pažinti pojūčiais, nes ji yra fizinė būtis, mąstymu, nes ji yra metafizinė būtis, o metafizinis mąstymas įmanomas – jis vyksta tada, kai mąstoma apriorinėmis sąvokomis, be pojūtiminio pamato. Jis padeda suprasti metafizinę būti.

Profesorius, rašydamas apie metafizinę būti, nepritaria filosofams, teigiantiems, kad „Visata plūdo nieke, nebūtyje“ [5 p. 17], tačiau remdamasis astrofizikos teiginiais, kad visata plečiasi, atsiranda naujų žvaigždžių, daro išvadą, jog visata plečiasi ne nieko (iš nieko yra niekas), ne nebūties, o kažko realaus sąskaita

(materialusis pasaulis ribotas) ir teikia metafizinio pasaulio apibrėžimą: „Tas kažkas ir yra metafizinis pasaulis (gr. meta – po, už) [5, p. 17].

Taigi L. Jovaišos teikiamoje koncepcijoje Esamybė yra „kažkas globališka, begalinio, būties Čia ir Ten“ [5, p. 17]. Jos pradžia – ji pati. Ji negalinti būti tokia, iš ko nors kito, o tik iš savęs, iš savo prigimties, kurios esmę sudaro ne kas kita, kaip „dinaminė Esatis, kurianti kažko kito buvimą“ [5, p. 17]. Taigi Esaties bruožas – dinamizmas, kuris lyg ir turįs žmogui nesuvokiamą programą. Jai vykstant, viskas vysta, žūva ir nyksta ir todėl keičiasi pati Esamybė, jos elementai bei būtybės.

Programa, pasak autoriaus, materializuojama visatoje, kuri apima ir materiją, ir dvasią, vykdoma žmogui nežinomuose pasauliuose, kur viešpatauja Esatis. Esaties dinamizmas realizuojasi visatoje, žmogaus būtyje [5, p. 17]. Esaties dinamizmo raiškai pagrįsti profesorius kviečia patį jaunimą apsidairyti visatoje ir pamąstyti. Fizinė visata sudėtinga. Tai rodo visatos reiškiniai, kuriuos žmogus stebi. Profesorius skiria šiuos fizines visatos dėsnius, pagal kuriuos ji tvarkoma:

- atsitiktinumo ir būtinumo, griežtos organizacijos ir chaoso dėsnius;
- laisvės ir priklausomybės saitus, užtikrinančius nuolatinę būties darną.

Darnos vaidmuo, pagal profesorių, yra tas, kad ji garantuoja rimtį, ramybę, gerį. Darnos vidiniai pokyčiai kartais pavirsta nedarna, atitrūksta nuo esamos darnos, vėl virsta nauja darna. Būvį ir kitimą profesorius suskirsto į etapus: *dama, susidūrimas, sprogimas, išsilyginimas ir nauja dama* – ir įvardija dėsniais. Jais aiškina ir visatos kilmę bei raidą. Taip, mokslininko teigimu, aiškintina ir Žemės raida, gyvūnijos, žmogaus ir visuomenės raida. Nepaisant sprogimų, konfliktų, nesutarimų, prieštaravimų, darnos esmė nesuyra. Visi minėti vyksmai sudaro natūralų kūrybos komponentą. „Dar-

na – normalus reiškinys ir mūsų būties stovis“ [5, p. 18]. Taigi, kalbėdamas jaunimui apie Esamybę ir Esatį, profesorius pabrėžia *darną* kaip svarbiausią dėsnį:

- darna – visuotinė vyksmų sistema, normalus Esamybės stovis (padėtis);
- darnos prigimtis – Esaties prigimtyje;
- Esatis reiškiasi materialiojoje Esamybėje, jos raidą stumia minėtais vyksmais, kurie būtini ir asmeniniame žmogaus gyvenime;
- darnos laikymasis, jos siekimas konfliktų situacijomis yra „absoliutinė išmintis, Esaties prigimties vykdymas [5, p. 18–19].

Visybinė darnos principo interpretacija turėtų tapti šių dienų jaunimo ypač įsisažmonintu ir studijuotinu objektu.

Žmogus – tobuliausia būtybė Žemėje

Apie žmogaus esmę, paskirtį šiame gyvenime jaunimui rašė XX a. antrajame dešimtmetyje Vydūnas. Šiuos dalykus jis atskleidžia aiškindamas, kaip vyko nuolatinis pasaulio sąmonėjimas – evoliucija. Evoliucijoje išskiria keturias sfėras, kurios sudaro reiškinų pasaulį – gamtą (Žmogus į gamtą įeina kaip jos dalis, kaip aukščiausia būtybė):

- grubiausias, negyvosios, materijos – „*fiziškos valstybės*“ materijai būdinga pasyvi egzistencija, pasyvus buvimas, atomų judėjimas, sugebėjimas sudaryti įvairias struktūras;
- *pranos sfera*; joje materija reiškiasi subtilesne forma, didesniu sąmoningumu; sferos esmę grynu pavidalu realizuoja augmenija;
- *kamos, arba gvuliškoji, sfera*; aktyvusis psichikos reiškinys gimdąs materijos pradą reiškiasi geismų ir patenkinimo lygiu;

- *kama-manas* sfera; jos esmę išreiškia protas, mąstymo galia. Į tą aukščiausią materijos pakopą yra pakilęs tik žmogus; jam būdingi visi minėtieji trys pradaidai ir dar ketvirtas tik jam būdingas *protingumas – žmoniškumas* [14, p. 389].

Kaip nurodo V. Bagdonavičius, minėtomis keturiomis sferomis, pagal Vydūną, baigiasi tik materialus reiškinių pasaulis, bet ne visuma ir žmogus. „Žmogus ir jo sukurta kultūra Vydūnui yra tokia sfera, kurios fenomenalumo jau nebeįmanoma paaiškinti, remiantis gamtos pasaulyje besireiškiančiais dėsningumais. Pats žmogaus fenomenas, jo kūrybinis potencialas verčia galvoti apie tai, kas yra aukščiau už gamtą, <...> kas pagaliau ją valdo“ [1, p. 9].

Pasaulėžiūros požiūriu Lietuvos jaunimui turėtų būti priimtina ir patraukti L. Jovaišos žmogaus esmės interpretacija. Profesorius iš visų gyvūnų formų ir rūšių išskiria tobuliausią žemės gyvūną – žmogų (*homo sapiens*), kuriam tobulumą teikia protas, fizinė galia, kurio atsiradimą aiškina religijos, antropologijos, žmogaus biologijos mokslininkai. Visos teorijos reikšmingos: jos padeda suprasti, kad vystymasis vyksta gyvulių rūšies viduje, bet ne tarp rūšių.

L. Jovaiša, diskutuodamas kai kurių autorių teiginius apie gyvybės kilmę, nurodo, jog logiška teigti, kad gyva atsirado iš gyvybės. Priešingu atveju reikėtų pripažinti, kad anksčiau gyvybės nebuvo. Tačiau pastarajam teiginiui neranda logiško pagrindo. O dėl gyva ir negyva santykio yra tos nuomonės, kad pradžių pradžioje gyva ir negyva buvo kartu. Tai pagrindžia paprastu pavyzdžiu: augalas – organinė būtybė, sintetanti neorganines medžiagas į organines. Augalas gyvas sąveikaudamas su neorganiniu pasauliui, pagal profesorių, yra tiesiog priištęs prie žemės, nes cheminė žemės sandara užtikrina augalo egzistenciją. Tai ir rodo gyvo ir negyvo buvimą kartu.

L. Jovaiša rašo apie žmogaus kilmę. Diskutuoja su tais autoriais, kurie įtikinėja, kad žmogus kilęs iš antropoidų, neprotingų gyvulių (iš vienos beždžionių šakos). Pagrindinis argumentas, kuriuo paneigia tokią nuomonę, yra tas, kad gyvulys niekada nebuvo protinga būtybė. Be to, mokslas nesurado atvejų, kad neprotinga būtybė kaip nors būtų evoliucionavusi į protingą. Nepritaria profesorius ir nuostatoms, jog prieš 50–70 tūkstančių metų *homo erectus* galėjo tapti *homo sapiens* (protingas žmogus). Šie bandymai remiasi atsitiktiniais grindžiama prielaida. Vadovaudamasis įvairių mokslų teorijomis profesorius neabejoja, kad pirmą kartą žmogaus protėvis buvo žmogus, ne žmogbeždžionė, ne gyvulys. „Tūkstantmečiai įrodė, kad žmogus negalėjo būti ir nėra gyvulys, nes jo prigimtis yra dvasinė, ne biologinė, nors jo dvasia apvilktą biologiniu rūbeliu“ [5, p. 20]. Todėl profesorius nepritaria mokslininkams, pripažįstantiems Darvino prielaidas apie biologinę žmogaus prigimtį. Kiti autoriaus argumentai yra grindžiami įvairių mokslų žiniomis ir mąstymo logika:

- gyvuliai nieko nekuria ir egzistuoja tik vartodami gamtos gėrybes;
- savita paukščių ir gyvulių kalba yra tik biologinės signalizacijos priemonė, bet ne pasaulio ir savęs pažinimo priemonė;
- gyvuliai ir paukščiai turi savitą logiką, bet ją lemia instinktas, o ne mąstymas.

Žmogų nuo gyvulio L. Jovaiša griežtai atskiria, teigdamas, jog vienus nuo kitų „skiria praraja“. Žmogus turi tai, ko neturi gyvuliai:

- absoliučią laisvę;
- jis kūrybingas;
- turi abstraktaus mąstymo galią, kuri leidžia nuodugniai pažinti tikrovę;
- mąstydamas žmogus reguliuoja savo būtį, planuoja ir tvarko dabartį, ateitį sau, tautai, žmonijai [5, p. 21].

Atskirai L. Jovaiša aiškina jaunimui gyva ir negyva santykį. Jį, pasak profesoriaus, lemia griežti informaciniai ryšiai. Katastrofos, žūtys, sprogimai būdingi žemės, augalijos, gyvūnijos būčiai. Gyvūnija gimsta ir miršta, galingieji nugalai silpnąjį. Žemės drebėjimai, vulkanų išsiveržimai, uraganai, taifūnai, gaisrai, potvyniai, epidemijos, ligos, mirtys – esminiai Žemėje vykstantys reiškiniai. Autorius atkreipia dėmesį ir į džiugius dalykus: gėles, žiedus, paukščių čiulbesį.

L. Jovaiša Žemę vadina mūsų būties lopšiu: jei lopšys primena žmogui pirmuosius gyvenimo metus, kai iš tiesų niekas nerūpėjo, kai jaus-ta tik mylinčių tėvų globa, tai, autoriaus žodžiais, reiškia, kad mūsų būtis Žemėje tik prasideda, dar tik skleidžiasi pradžių pradžioje. Viso to padarinys, besireiškiantis kai ko nors trūksta, – įno-ringumas, piktumas ir kiti reiškiniai.

Kartoti žmogui, kad jis protingiausia Žemės būtybė, reikia nuolat.

Žmogus – protinga ir dvasinga būtybė

Apie žmogų kaip dvasingą būtybę ir jo dvasios reikalus jaunimui rašė Lietuvos mąstytojai įvai-riais atžvilgiais. Vydūnas nurodė, kad tiek at-skirame žmoguje, tiek visoje žmonijoje, jos kul-tūroje ir kosmose yra tokių apraiškų, kurių ge-nezės šaknų reikėtų ieškoti tik dvasios sritysc. Pagrindinė dvasios apraiška žmoguje esąs pa-ties suvokimas, arba savimonė, kuri visomis ap-linkybėmis ir per visą gyvenimą išlieka ta pati [1, p. 10]. Visais gyvenimo etapais, tiek brę-s-damas, tiek sendamas, tiek būdamas sveikas, tiek sirgdamas, „išgyvendamas įvairius norus, aistras, žmogus išlieka tuo pačiu Aš. Žmoniškumo „branduolas yra žmogaus Aš. Tai visuo-met tesiranda, kur yra žmoniškos dvasios – sie-los. Tosios ji yra apraiška“ [15, p. 247]. Taigi Aš yra žmogaus asmenybės šerdis. Dvasingu-mas žmoguje reiškiasi išmintingumu, intuici-

ja, sugebėjimu jausti ir kurti gėrį, grožį, siekti harmonijos, tobulumo [15, p. 34–40]. „Visa, kas išreiškia žmogaus esmę, Vydūnas laiko iš ab-soliuto einančia metafizinio pobūdžio duoty-be“ [1, p. 10].

S. Šalkauskiui taip pat rūpėjo jaunimo dva-sios reikalai. Jaunimui skirtoje publikacijoje „Jaunuomenė ir gyvoji dvasia“ jis pažymi, jog Dievo, kaip meilės, išgyvenimas lemia ypatingą krikščionio bruožą – optimizmą, dvasios jaunat-vę. Jaunatvišką dvasią žmogus turi savyje palai-kyti ir ją stiprinti. Pasak profesoriaus, normali žmogaus dvasinio gyvenimo linkmė esanti to-čia, kai eina kūginiu jaunatvės (jaunystės) šonu ir nuolat kyla tiesia linija taip, kad senatvėje žmogus jaučiasi taip aukštai, jog vienu metu su-geba matyti jaunystės, brandaus amžiaus ir se-natvės šonus. Tokį žmogų mokslininkas vadina išminčiumi, nes jo gyvenimas buvo žemėje pra-dėta amžinybė. Žmogaus dvasinis gyvenimas ne visada yra kilimas į viršų – jis kartais vyksta nei-aiškios kilmės zigzagais, jam būdingi puolimai, atsivertimai. Kad dvasinis gyvenimas nuosekliai kiltų į viršų, reikia ypatingo svarsčio – variklio. O jis yra ne kas kita kaip *gyvoji dvasia* [9, p. 498].

S. Šalkauskis pabrėžia, kad jaunystė įgyja vertę ir dorinį turinį, jei ji, kaip prigimties do-vana, linksta į dvasingumą – „prigimtinė jau-natvė turi būti paversta dvasine jaunatve. Žmo-gus tik tada įstengia citi nuolat kylančiąja gy-venimo linkme, kai sugeba išsiugdyti ir savyje palaikyti dvasios jaunatvę“ [9, p. 500]. Dvasios jaunatvę profesorius aiškina kaip gyvąją dva-sią. Jaunatvei (jaunystei) būdinga gyvoji dva-sia psichologiniu požiūriu, o dvasinei jaunat-vei būdinga gyvoji dvasia, suprantama doriniu požiūriu. Dvasios jaunatvė pasižymi ne tiek jau-no žmogaus temperamentu, kiek doriniu apsi-sprendimu. Dvasinė jaunatvė pasiekama veik-la ir didelėmis pastangomis. Dvasinės jaunat-vės koncepcijoje S. Šalkauskis nurodo penkias šio fenomeno savybes:

- idealo meilę;
- dorinį jautrumą;
- protinį gyvumą;
- pasiryžimą nuolat tobulinti;
- optimizmą [9, p. 157–168].

Praėjus daugiau kaip pusei amžiaus po S. Šalkausko, Vydūno skelbtų idėjų, L. Jovaiša rašo jaunimui apie žmogų ir kaip apie protinę, ir kaip dvasinę būtybę, vienintelę tokią Žemėje ir kosmose. Būtybė profesoriaus koncepcijoje – būties individas. Objektivioji tikrovė susideda būtent iš individų. Kaip gyva būtybė laikinai būna gyva – iš kažin kur atsiranda ir dingsta, taip ir žmogaus gyvybės užuomazga, kuri auga ir auga, įgyja protą, yra paslaptis.

Jau pirmuosiuose knygos „Apie mūsų būti“ puslapiuose profesorius nurodo, kad būtybes sieja informaciniai ryšiai. Tiems ryšiams padedant žmonės komunikuoja, bendrauja. Žmogų profesorius pavadina tobuliausiu komunikatoriumi. Jis *pojūčiais priima* įvairią informaciją – fizinę, biologinę, psichologinę ir dvasinę; *mąstymu perdirba, kalba ir valia skleidžia*. Komunikacijos tobulumą profesorius sieja su žmogaus protu. Proto esmę atskleidžia remdamasis I. Kantu, nusakiusiu proto vaidmenį ir vietą pažįstant tikrovę bei nurodžiusiu šias pažinimo pakopas:

- žemiausia pažinimo pakopa yra pojūčiais gaunama informacija;
- aukštesnė – intelektinės tikrovės pažinimas, kuris tvarko pojūtinę medžiagą;
- aukščiausioji pakopa – protas, gebantis pažinti nepojūtinę tikrovę (erdvę, laiką, begalybę, būtį, vienį ir daugelį dalykų).

Profesorius čia atkreipia jaunimo dėmesį į mokslininkų diskusijas, kad, esą, erdvė, laikas – tik abstrakčios, intelekto sukurtos sąvokos (pojūčiais gautos informacijos pagrindu). Profesorius teigia, kad yra dalykų, kuriuos pažįsta protas, nes jis – „žmogaus dvasios gabumas“ [5, p. 22].

Dvasia L. Jovaišos knygoje neatsiejama nuo gyvybinių žmogaus jėgų (pvz., vitalinių, materialinių, kultūrinių, socialinių poreikių). Minimalių poreikių tenkinimas, autoriaus teigimu, ugdo sielą – psichinius procesus, savybes ir būsenas kaip visumą – per šią visumą veikia dvasia. Dvasiai profesoriaus koncepcijoje būdinga:

- ji – gyvybinių jėgų šaltinis, raiškos vidišnis akstinas;
- dvasia lemia žmogaus *Aš* esmę.

Be to, profesorius skiria šiuos *Aš* parametrus:

- *Aš* yra pagrindinis žmogaus gyvenimo varuotojas;
- visomis gyvenimo situacijomis lieka tapatus sau;
- *Aš* gali keisti tik sielos pokyčiai, nulemti patirties;
- žmogaus *Aš* pasako, koks mąstymo, veiklos ir elgesio turinys, koks žmogus pats [5, p. 23].

Profesorius nurodo du žmogaus sielos tobulinimo kelius: patirtį ir visišką nepriklausymą nuo aplinkos. *Patirtį* sieja su žmogaus gyvenimo ir raiškos kokybe. Patirtį mano esant ypatingu žmogų ugdančiu veiksmu. Patirties turinį lemia aplinkos turinys (gyvenimas šeimoje, mokykloje). Žmogus gali laisvai rinktis aplinkos turinį. Nuo *aplinkos kokybės* priklauso žmogaus sielos turinys, o nūdien – ypač nuo informacinio aplinkos poveikio, geros ir blogos įtakos.

Visi mąstytojai moko susivokti savo tapatybę, įsisąmoninti savąjį Aš.

Žmogaus būtis kaip egzistencija

Dažname Vydūno leisto žurnalo „Jaunimas“ numeryje randame paties mąstytojo parašytą nedidelės apimties straipsnelių, kuriais aktyvina jaunimą susimąstyti apie savo egzistencijos prasmę. Mąstytojas taip pat pateikia savo

samprotavimų, kokia turėtų būti gyvenimo prasmė:

- gyvenime yra daug vertybių; *žmogus skirtas toms vertybėms kurti*;
- tik sau gyvenančio žmogaus dvasia nuskursta, gyvendamas kitų labui, padėdamas jiems tobulėti, žmogus tampa žmoniškesnis, turtingesnis.

Vydūnas pataria jaunimui klausimą „Kokia gyvenimo prasmė?“ pakeisti kitu metodologiškai teisingesniu, t. y. „Ar į gyvenimą įnešu daugiau harmonijos ar disharmonijos, širdingumo, išminties ar neprotingų dalykų [13, p. 6]. Šį teiginį filosofas sieja su tautos išlikimu:

- jei nedidiname harmonijos, išminties, doros, širdingumo, nepadedame tautai stiprėti;
- kurdami sąlygas žmonių santykių destrukcijai, pykčiui, neteisybei, tuštybei reikštis – žudome ją – mūsų tautą.

Žmogaus egzistencijoje, be jo žmoniškumo raiškos ir sklaidos, Vydūnas didelę reikšmę teikia darbui. Mąstytojas tikėjo žmogaus galiomis ir pajėgumu atlikti didelius darbus, t. y. ne kaip akimirksnio vertę turinčius, o amžinai gyvus, t. y. tęsiamus, plėtojamus, tobulinamus, žmogaus poreikiais tapusius dalykus, išsirutuliojusius iš mažos idėjos į kūrybą. Galbūt todėl švietėjas nelaiko didžiais darbais pasaulio valdovų darbų – jų darbai esą labai retai didi“ [11, p. 1]. Jie dideli atrodo tik todėl, kad apima daugelio žmonių likimus. Darbą Vydūnas interpretuoja įvairiais atžvilgiais:

- laikinos naudos siekimas iš darbo žmogaus nepuošia; toks požiūris liudija tik žmogaus menkumą ir silpnumą;
- didelių darbų („didelio veikimo“) sąlyga – žmogaus polinkis vienai ar kitai veiklai. Polinkį vienam ar kitam darbui turintieji gali atsidėti jam kūnu ir siela, atlikti jį tobulai;

- kiekvienas geras darbas laimina žmogų; darbai atsidavusiojo galios natūraliai skleidžiasi ir stiprėja, o pasiekęs tikslą žmogus džiaugiasi. Tad darbas žmogų daro didesnį ir geresnį;
- reikia atsiduoti darbui ir „pasišvęsti aukštajai savo esybei“. Darbas yra žmogaus vertės matas, todėl, pasak mąstytojo, „kan jau darai, daryk gerai“ [11, p. 4].

L. Jovaiša konkrečiai ir drauge paprastai pasakoja jaunimui apie žmogaus egzistenciją, kurios pradžia – žmogaus vaisiaus užuomazga. Žmogaus egzistencija – tai veikla „sprendžiant savo būties išlaikymą“ [5, p. 23]. Mokslininkas išdėsto priešingai susijusias minimo būties išlaikymo sąlygas:

- veikiama dėl trijų dalykų – maisto, aprangos, būsto. Tai ūkinės buities pamatas;
- pagrindinė sąlyga pakankamai buičiai kurti – darbas;
- darbai reikalinga kompetencija (fizinė, intelektualinė), kuri nelengvai įgyjama – tam reikia daug laiko;
- prideramai buičiai kurti pasirengiama mokantis [5, p. 23].

Apie mokymosi metų veiklą profesorius kalba atskirai ir pabrėžia keletą reikšmingų dalykų: plečiasi veikla ir teikia galimybių saviraiškai, interesams patenkinti, įgimtoms ir įgytoms jėgoms pritaikyti. Veiklą ap sunkina nesėkmės, psichinė įtampa. Profesorius pataria mokytiis veikti ir ilsėtis, nes žmogus privalo išsaugoti produktyvią egzistenciją. To reikia ne tik savo, bet ir kitų labui.

Kaip vieną iš svarbiausių egzistencijos problemų profesorius pabrėžia *rinkimąsi*: bendrojo lavinimosi profilio, vėliau – specialybės, mokyklos tipo ir lygio, gyvenimo draugo ar draugės. Sėkmingas rinkimasis padeda laimėti

grumtynes dėl egzistencijos. Sėkmingo rinkimosi sąlyga – veiklos sričių pažinimas. Siekdamas jaunimui padėti sėkmingai *pasirinkti*, profesorius lakoniškai apibūdina keletą veiklos sričių (mokslo, technikos, meno, amatų, paslaugų ir kt.).

Mokslas – tai veikla, reikalinga tikrovei pažinti. Autorius kalba apie vertybinį mokslo tikslą – rasti tikrovės raidos dėsnius, informuoti apie juos žmoniją, kad būtų lengviau įveikti egzistencijos sunkumus. Drauge įvertina mokslo vertę ir reikšmę žmogui jo egzistencijos požiūriu:

- žmogus, pažindamas tikrovę, tampa išmintingesnis, galingesnis;
- mokslo laimėjimai atskleidė žmogaus egzistencijai naują pasaulį, sukūrė naują pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą;
- mokslas atveria šviesesnę tikrovės vaizdą, padeda išlaisvinti žmogų iš gamtos, socialinių santykių priespaudos.

Šalia mokslo apskritai daug vietos skirta filosofijai kaip mokslui, drauge specifiniam mokslui, besiremiančiam patirtimi ir specialiųjų mokslų žiniomis, apibendrintai tiriančiam tikrovę. Jaunimas knygoje informuojamas apie ypatingą šio mokslo vaidmenį: „Ji išplečia mūsų būties pažinimo horizontą, gyvenimo, kultūros ir dvasingumo galutinius pamatus, įpramina visa, kas yra. Būti filosofu – siekti išminties“ [5, p. 24].

Jautriai ir įtaigiai profesorius rašo apie religiją, atskleidžia jos esmę. Ji – tikėjimu grindžiamų santykių su metabūtimi, esybės kūrėju ir valdytoju forma. Jos vaidmuo nusakytas informatyviai ir adekvačiai – religija išplečia, pagilina kitų mokslų apie tikrovę teikiamas žinias. Čia minima ir religijos mokytojo misija – padėti tikintiesiems ir netikintiesiems tenkinti aukščiausius dvasinius poreikius [5, p. 24].

Visi rašiusieji jaunimui apie egzistencijos prasmę kreipia jį rūpintis dvasingumu, jo raiš-

ka, skatina rinktis vertingiausias dalykus, atskleidžia veiklos prasmę.

Mirtis nepaliečia dvasios

Apie gyvybę ir mirtį, žmogaus gyvenimo palydovus, kaip slėpinius, rašė Vydūnas [15, p. 53–92].

Apie žmogaus individo būties žemėje pabaigą, kuri įvyksta dėl įvairių priežasčių, suirusio organizmo, moderniai su jaunimu kalbasi L. Jovaiša. Autorius konstatuoja žmogaus mirties panašumą į kiekvieno organizmo baigtį, tačiau nurodo esminį skirtumą – drauge su mirtimi nutrūksta geri arba blogi darbai (nors dar ilgai žmonės juos prisimena – šeimoje, giminėje, tautoje). Mirtį profesorius įvardija esant geležiniu gamtos dėsniu, atimančiu gyvybę, sunaikinančiu asmenį.

Profesoriaus pasirinktoji gyvenimo ir mirties interpretacijos filosofija šviesi: gyventi yra skirta (duota), tai reikia gyventi „pirmiausia dėl paties gyvenimo, po to – dėl kitų ir galiausiai – dėl savęs paties“ [5, p. 26]. Tai viena. Antra, autorius polemizuoja su materialistų teiginiu, kad mirtis sunaikina žmogų, nes jis – tik materialinė būtybė. Profesorius rašo: „Mokslas teigia, kad niekas neišnyksta, viskas šioje žemėje keičiasi. Mirtis – tik organinės medžiagos pakeitimas. O aš gi ne medžiaga. Aš visą gyvenimą buvau tapatus sau, nesikeičiau, kodėl aš kaip kažkas nematerialus turėčiau pasikeisti po mirties?“ [5, p. 26].

Originalios profesoriaus mintys apie gyvybę ir jos santykį su mirtimi. Gyvybė, pagal profesorių, – ypatingas elementas, egzistuojantis tik esant kitam, tik kito sąskaita, naikinantis kitą. Ji *grobuoniška*: augalas apiplėšia žemę, gyvulys drasko augalą, žmogus valgo gyvulius. Mirties ir gyvybės santykio profesoriaus koncepcijoje esmė ta, kad vyksta amžina gyvybės ir mirties kova – gyvybė viską sunaikintų, bet

jos veikimą sustabdo mirtis. Tačiau kovą vis dėlto laimi gyvybė [5, p. 27].

Profesorius atskleidžia mirties prasmę žmogaus gyvenime: mirtis – *prasminga*. Prasminga dviem atžvilgiais: *žmonijos interesų ir individo*. Ji pašalina žmonijos interesams negalinčius tarnauti žmones ir išvaduoja individą iš nepakeičiamų kančių [5, p. 27].

Profesorius atvirai svarsto pomirtinės būties problemą, įžvelgia protėvių pagonių ir krikščionių tikėjimo pomirtiniu gyvenimu racionalumą. Autorius įsitikinęs, kad mūsų būtis nesibaigia Žemės aplinkoje, kad po mirties būname kažkur čia pat. Tačiau apie pomirtinę būtį kviečia mąstyti vadovaujantis racionali protu.

Esminiu kriterijumi svarstydamas pomirtinės būties problemą profesorius mano esant Esatį: ji – tikrovės šaltinis. Jei iš Esaties kilusios būtybės išnyktų, virstų nieku, tai, pasak profesoriaus, greta Esaties ilgainiui susidarytų nieko erdvė, atsirastų nebūtis. Tačiau tai neįmanoma. Esatis apima visas ribotas būtybes, todėl ji negali virsti nieku. „Tad niekas neišnyksta amžinoje ir begalinėje Esatyje. Nebūtis nėra. Yra tik įvairios būtybių formos, jų kitimas. Žmogus – tobuliausia būtybė, turinti daugiausia Esaties kaip Kūrėjos požymių, tad jos pomirtinis likimas turi arčiausiai glaustis prie Esaties“ [5, p. 28].

Į dar vieną jaunimui aktualų klausimą *Ar po mirties Aš pasikeičia, ar lieka toks pats?* atsakoma racionaliai: biologinis pradas supūva, siela liaujasi veikusi, o dvasia lieka amžinai Esaties struktūroje. *Aš* nebegyvena, tačiau būna naujo pavidalo regimoje ir neregimoje tikrovėje, kuri yra Čia ir Ten. Ten – lietuviams dausas. Profesorius teigia, kad *Aš* gyvensena individuali, nes viskas Visatoje individualu. Ten saviraiška išlieka, tačiau norint žinoti, kaip ji reiškiasi, reikėtų tikėti religijų aiškinimu [5, p. 28]. Iš daugelio filosofijos kryptių, aiškinančių po-

mirtinio gyvenimo problemą, L. Jovaiša už vienašališkumą kritikuoja materialistus, pozityvistus, natūralistus, reliatyvistus, nepajėgiančius aprėpti tikrovės visumos ir nesugebančius suvokti materijos ir dvasios, gyvybės ir mirties vienvės. Profesorius pripažįsta, kad kalbėti apie mirtingo kūno ir nemirtingos dvasios vienvę yra logiška.

Mokslininkų iškeltos prielaidos apie pomirtinę būtį naudingos ne tik jaunimui, bet visų amžiaus tarpsnių žmogui.

Išvados

1. XX–XXI a. lietuvių švietėjai, filosofai, edukologai dalį savo darbų apie dvasingumo, dorovingumo ugdymąsi, vertybių sistemas skyrė jaunimui. Ypač jaunimui reikšmingos publikacijos, kuriose nagrinėjamos būties problemos, pasaulėžiūros dalykai. XX a. antrojo–ketvirtąjo dešimtmečio autoriai (S. Yla, M. Pečkauskaitė, Vydūnas, S. Šalkauskis) orientavosi į šio laikotarpio tautos gyvenimo uždavinius, jaunimui rūpimus klausimus svarstė to meto kultūros, mokslo laimėjimų šviesoje. XX a. pabaigos – XXI a. pradžios gyvenimo kaita kelia naujus ugdymosi uždavinius, todėl didelę vertę įgyja šiuo laikotarpiu parašyti kūriniai, atitinkantys mokslo pažangą ir gyvenimo reikalavimus (L. Jovaiša).

2. Lietuvių autorių darbuose gyva mintis apie būties esmę ir jos pažinimo būdus (tiesioginį ir netiesioginį). Atskleidžiamas *žodžio* vaidmuo pažįstant būtį (taip sureikšminamas gimtosios kalbos vaidmuo) ir kuriant ją. Įtaigiai jaunimui pateikiama būties esmės, visatos darnos (harmonijos) kaip dvasinio reiškinių interpretacija. Mūsų būtis gamtoje aptariama daugybe atžvilgių: apibūdinami būties tikrovės pažinimo būdai, jaunimui aiškinama, ką teikia žmogui visatos erdvė. Patraukliai pasakojama apie būvį ir kitimą lemiančius veiksmus, jų ga-

lutinį „tikslą“ – nesuardyti darnos. Visa tai padeda jaunimui suvokti, kad darba – normali visatos ir būties būseną, o Darnos prigimtis – Esaties prigimtyje.

3. Ypatingą vietą būties problemų kontekste visi autoriai skiria žmogui. Konceptualiuose teiginiuose žmogų autoriai išskiria iš kitų būtybių kaip tobuliausią ir protingą būtybę, turinčią tai, ko neturi kitos būtybės, t. y. laisvę, kūrybingumą, abstraktaus mąstymo galią, be to, žmogus yra savo būties, dabarties, ateities, savo, tautos ir žmonijos gyvenimo kūrėjas. Žmogus interpretuojamas kaip dvasinė būtybė, o pati dvasia – kaip gyvybinis jėgų šaltinis, raiškos vidinis akstinas, žmogaus Aš esmės lėmėja. Aš – pagrindinis žmogaus gyvenimo varuotojas, mąstymo, veiklos, elgesio turinio ir visų kokybių liudytojas.

4. Jaunimui prieinamai aiškinami gyvenimo dėsniai: žmogaus sielos turinio priklausomybė nuo aplinkos kokybės, egzistencijos sun-

kumai. Todėl prasmingi patarimai rinktis veiklos sritį neklystant, priminimas mokslo esmės ir reikšmės egzistencijos požiūriu – žmogus, pažindamas pasaulį, tampa išmintingesnis, galingesnis, mokslas išlaisvina žmogų iš gamtos ir socialinių santykių priespaudos. Geriau pažinti savo būties problemas minėtų autorių publikacijas skaitančiajam jaunimui padės ir „geležinio gamtos dėsnio“, atimančio žmogui gyvybę, sunaikinančio asmenį – mirties – esmės ir prasmės aiškinimas.

5. Naujausiose publikacijose jaunimui (L. Jovaiša) sintetiškai operuojama naujausiais mokslo pasiekimais (istorijos, filosofijos, antropologijos, astrofizikos, teologijos), todėl jaunimui pateikiama visybinė būties, egzistencijos, žmogaus esmės samprata. Kita vertus, visų autorių kūryboje skaitantieji gali rasti prasmingų minčių, atsakymų į juos jaudinančius klausimus ir tuo remdamiesi stiprinti savo pasaulėžiūrą, kurti kokybiškesnį savo gyvenimą.

LITERATŪRA

1. Bagdonavičius V. Vydūno filosofijos pagrindai // Į sveiką gyvenseną ir skaidrią būtį Vydūno keliu. Mokslinių konferencijų medžiaga. Klaipėda: KU, 2002. P. 7–11.
2. Džiawiečka E. Vydūno pasaulio struktūros koncepcija / (Lietuvos TSRS Mokslų akademijos darbai. Serija A. Vilnius, 1970. T. 1(32).
3. Yla S. Mergaičių pasaulis. Kaunas, 1935.
4. Yla S. Moderni mergaitė. Putnam: Immaculata. Press, 1967.
5. Jovaiša L. Apie mūsų būtį. Vilnius: Agora, 1998.
6. Jovaiša L. Hodegetika. Vilnius: Agora, 2003.
7. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. Kaunas: Technologija, 1997.
8. Šatrijos Ragana. Mergaitės kelias. Kirchheim: Tech, 1948.
9. Šalkauskis S. Jaunuomenė ir gyvoji dvasia // Židinys. 1938, Nr. 11.
10. Vydūnas // Jaunimas. 1914, Nr. 4.
11. Vydūnas. Didžio darbo veikimo sąlyga // Jaunimas, 1911. Nr. 3.
12. Vydūnas. Kam žmogus gyvena // Jaunimas. 1911, Nr. 6.
13. Vydūnas. Griovimas ir statymas // Jaunimas. 1912.
14. Vydūnas. Raštai. Vilnius: Mintis, 1990. T. 1.
15. Vydūnas. Raštai. Vilnius, 1991. T. 2.

JUVENILE WORKS ABOUT OUR BEING BY LITHUANIAN THINKERS OF THE 20TH-21ST CENTURY

Ona Tijūnėlienė

Summary

The research is aimed at revealing the interpretations of the essence of human being and existence in juvenile works of Lithuanian thinkers (20th-21st century).

The **object** of the research is a human's being in juvenile works of Lithuanian thinkers in the 20st-21st century.

In the 20th century Vydūnas (1911-1914) S. Yla (1935-1968), M. Pečkauskaitė (1948), S. Šalkauskis (1938) (were writing for youth about spirituality, morality, transcendental values. These writers were orientated towards juvenile problems in Lithuania, in the 3rd-4th decade. In the beginning of the 21st century life arouse new problems for Lithuanian people (including young people), encouraged them to think about the meaning of life and to find a place in it. The book "About Our Being" written by L. Jovaiša is especially significant, because it has many answers to young people's questions concerning world outlook.

The results of the research show that in the latter years' literature it is written both about objective and subjective being. Being is cognitive and sciences of gnosticism and psychology help to cognize it. The reality is cognized by senses and logical thinking. A word and speech play an important role in cognition. Beside that, a word helps to cognize oneself. The authors are writing about an intuitive cognition of reality.

A human strives to cognize the truth, which is both objective and subjective. The most reliable criteria of truth's cognition are the laws of nature. Issues concerning transcendental sphere are analyzed with the help of feelings and beliefs.

Considering the issue of being's cognition the biggest attention is paid to the universe. Everything has

informational links in it, so inanimate nature, animals and people know how to behave. Nature is a spiritual phenomenon. A human is flying in a small part of the universe, at the edge of the Milky Way. At first the universe appeared, then the earth, a human, who thought about spiritual unearthly being, because one has a feeling in nature, uniting him / her with another world.

The concept of entity includes consciousness with all its constructs and everything what is behind consciousness. It is integral. Harmony is a normal state of humankind.

A human is the most perfect animal of the earth. The ancestor of a primitive was a human and absolute freedom is common for him / her. He / she is creative, has abstract thinking, controls one's being, plans and conducts the present for him / her, for nature and humankind. A human is the most perfect communicator. A special factor, which educates a human, is experience. The content of a human's spirit depends on the quality of the environment.

Humans act due to three things: food, clothing and accommodation. A very important problem of existence is choosing school, profession, a partner. The most important condition of a successful choice is cognition of a sphere of certain activity and vocation.

The end of individual's being on earth is determined by decay of organism due to different reasons. Fight between life and death that is eternal is won by life. Spirit is accepted as immortal in this book.

In the discussed publications the youth gets understandable and consistent explanation about the essence of being and the significance of existence.

Įteikta 2005 06 15

Priimta 2005 06 20